

УКРАЇНСЬКЕ САКРАЛЬНЕ МИСТЕЦТВО

Мечислав Фіглевський

*Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника (м. Івано-Франківськ)*

Гуцульські церкви за океаном

Дерев'яні церкви — своєрідні візитні картки Гуцульщини. Їх залишили для нащадків на своїх полотнах відомі українські художники, зафіксували на фотографіях етнографи, мистецтвознавці, детально описали архітектори, релігієзнавці, вітчизняні і зарубіжні мандрівники. Цими шедеврами, створеними нерідко ще за Австрії, а то й раніше, і нині захоплюється не лише Європа, що має свій центр, як кажуть місцеві жителі, «он за тим верхом» Дім Божий. За повідомленнями преси, у 2009 році українські і польські експерти визначили 16 дерев'яних храмів (по вісім з кожної держави), які пропонуватимуть внести до списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. До числа українських претендентів потрапила церква Пресвятої Богородиці в селі Нижній Вербіж Коломийського району (1808 рік). Та й тут, як відзначають дослідники, не обійшлося без ложки дьогтю. Нижньовербізьке сакральне диво в останні роки зазнало серйозного втручання сучасних народних умільців. Їм невтямки, що майстер, який збудував свій унікальний п'ятиверхий гуцульський храм, два століття тому удостоївся спеціальної медалі від австрійського цесаря. Тепер же, аби його творіння потрапило під патронат ЮНЕСКО, необхідно просити місцеву церковну громаду, у власності якої перебуває споруда, зняти бляху з церковних бань і відновити автентичну гонтову покрівлю. А ще — на давній манер облаштувати довколишню територію [2, с. 13].

«Дім Божий, церков ставлять майстри таким самим зелізником і з такого самого дерева, як хату, — відзначав Володимир Шухевич у монографії «Гуцульщина», виданій у Львові 100 років тому. — Основний плян церкви се хрест з чотирма рівними крилами. Те крило, що від входу, звеса бабинець, на против него вівтар, а оба бічні притвори: крило з вівтарем звернене до сходу, а бабинець до заходу сонця; високість церкви в напрямі ліхтарні рівнає ся довжині церкви. На грубих брусованих підвалинах, по підпираних великим камінням для нерівності терену і против того на проти підвалини, стоїть від середини церкви чисто згибьований оструб з протесів або брусів; долішня частина того оструба, підпасане, кладєся на замки з довгими вуглами, крита знадвір опасанем, спадистим до 2 м,

широким побоєм, що опирає ся на вистаючи вуглах; (під опасане ховають ся люди в дощ, коли світло в церкві... До церкви входить ся ганьчиком, де складають гуцули кресані, палиці, бесаги і т. ін.» [3, с. 141-142].

За архівними джерелами, чи не найстарішими дерев'яними церквами на Косівщині були дві — святого Миколая у тодішньому присілку Монастирсько, споруджена ще у 1758 році, і Успення Пресвятої Діви Марії у селі Жаб'є-Слупейка, що була зведена приблизно на 40 років пізніше. Історики також не забули залишити відомості і про те, що подекуди на Гуцульщині наприкінці ХІХ століття вже з'являються поодинокі дерев'яні церкви під бляхою, що часті пожежі не раз залишали горян без храму, а тому, порушуючи давні традиції, дерево починають замінювати цеглою, як, наприклад, у Стопчатові, Кутах.

Церкви, споруджені в гуцульському стилі, можна зустрівати не лише в Галичині. Наші земляки, які опинилися у США, Канаді, Австралії, в інших краях, назавжди зберегли в серцях згадки про материнську колискову, про перше причастя, про Різдво чи Йорданське водосвяття в далеких Карпатах, Великодні дзвони, храмові свята, символ духовності — церкву, до якої, як потоки у гірську ріку, вливалися люди. А космацькі писанки, а подарунки дітям на свято Миколая, а свічки, що горіли на цвинтарях? Все це закарбувалося в пам'яті, передавалося дітям, внукам, правнукам. І нерідко вихідці з Гуцульщини, з інших місць, збираючи по центу, по долару скромні пожертвування, виношували плани колись збудувати тут, у Торонто чи Нью-Йорку, Парижі чи Мюнхені, храм, що нагадував би космацький, нижньовербізький; вижницький чи брустурівський. Потім купували місце під нову церкву, шукали здібного архітектора, дуже часто такого, що сягав родинним корінням Косівщини, Рахівщини чи Львова.

«Тут, у далекій чужині на українських поселеннях у Новому Світі, особливо в Канаді і США, будова гуцульських церков набуває щораз то більшої популярності, — повідомляв канадський щомісячник «Світло». — Згадати б тільки вже давніше збудовану чудову автентичну гуцульську церкву святого Івана Хрестителя в Гантері, згодом церкву Пресвятого Серця Христового в Бингемтоні — обидві в штаті Нью-Йорк, або й церковцю святого Івана Хрестителя біля Монреаля в Канаді, Пресвятої Трійці в Силвер Спринг біля Вашингтона, церкву Різдва Пресвятої Богородиці в Ніягара Фолс в Канаді». Побудовані руками побожних українців на прославу Божого імені, вони не лише зберігаються там, за океаном, як скарби народного мистецтва Гуцульщини, але й служать могутнім засобом пропаганди української культури, як небуденна туристична атракція для численних відвідувачів — часто неукраїнців. Про церкву святої Трійці у Кергонксоні у Кетскильських горах, штат Нью-Йорк, якось розповів під час лекції студентам Прикарпатського національного університету імені В. Стефаника доктор мистецтвознавства професор Дмитро Степовик. Йому довелося побувати у цьому храмі, спорудженому за проектом

українського канадського архітектора і відомого новатора Родослава Жука. Церква в Кергонксоні дерев'яна і перегукується зовнішнім настроєм, фактурою з українськими церквами Гуцульщини і Закарпаття. Але на цьому подібність закінчується. Вона зовсім модерна своїм задумом і вирішенням. Визначним шедевром мистецтва є виготовлений олійними фарбами іконостас роботи українського художника, творчістю якого захоплюються у різних країнах, Якова Гніздовського. Цей талановитий майстер, як вважають фахівці, по-своєму розв'язав іконописні проблеми, затримуючи умовно їх головні композиційні основи, але також не відхилився від свого виробленого способу малярства, чим викликав контроверсійну суперечку в українській діаспорі, що тривала досить довго.

На особливу увагу, на думку Дмитра Степовика, заслуговує і стилізована церква – пам'ятник святого Володимира, збудована у 1982 році в українському парку біля міста Саскатуна в Західній Канаді. За благословенням тоді вже хворого владика Андрія Роборцького чин її посвячення довершив отець-митрат Володимир Івашко. У своїй проповіді з цієї нагоди він сказав: «В історії архітектури-будівництва займають церкви передове місце. Є величаві храми, прекрасні і коштовні. Інші знову менші і скромні, але їх вартість лежить у народній творчості, в якій народ виявляє свою культуру, традиції і любов до своєї рідної спадщини. Далеко від рідної землі, від землі наших предків, у вільній, гарній і багатій Канаді, на Саскачеванщині, в степах-преріях появилася оця наша мала гуцульська церква-пам'ятник, збудована в честь святого Рівноапостольного великого князя Володимира. Вона – це вияв нашої любові до Всевишнього Бога, вірності християнській вірі, пошани до наших піонерів, нашого рідшого обряду, вияв приналежності до нашого українського народу».

Зарубіжні видання відзначали організаторські здібності, ентузіазм ініціатора будівництва уродженця славної Судової Вишні отця Івашка. Тисячі парафіян за його прикладом складали пожертвування на благородну справу, добровільно, з власної ініціативи працювали на спорудженні храму. «Душпастир Володимир Івашко захопився красою Гуцульщини і став активним її звеличником», – читаємо в одному з канадських часописів [1, с. 168].

Автором проекту гуцульської церкви був український архітектор з міста Торонто Ігор Стецура. Дитячі роки він провів у Делятині, часто бував у Яремчі, Косові, Надвірній, назавжди зберіг у пам'яті згадки про Карпати, Черемош і Прут, про чудових людей, які не раз ділилися з ним радістю і горем, про чудових майстрів-будівничих, різьбярів, художників, музикантів, співаків, на яких така багата ця земля. Спроектвана Ігорем Стецурою церква, відзначають очевидці, – це не звичайна собі копія автентичної гуцульської церкви, а цілком оригінальний твор митця суто індивідуального стилю, в якому талановитий архітектор зумів, дотримуючись основних елементів традиційної народної форми її способу

конструкції, надати своїй будівлі з допомогою сучасної техніки неповторного вигляду й враження безсумнівно гуцульської архітектури. Як пише в часописі «Світло» Мирослав Небелюк, церква стоїть на горбі й своїм розташуванням панує над околицею так, що її видно з різних боків численним подорожнім, які тисячами ідуть до улюбленого місця відпочинку — парку «Парк Лейк». Скромна за розмірами, розрахована на 150 богомольців, відрізняється вона від традиційних гуцульських церков своїм прямокутним, а не хрещатим наземним планом і зрубом, збудованим з фабрично виготовлених брусів-кругляків білої тополі. Зате дах, накритий кедровими Гонтами, має форму видовженого хреста. Центральна баня підноситься над святилищем, а не над середньою навою, як це буває звичайно в гуцульських церквах.

«Хрест на церкві, вироблений з заліза слюсарем, держить ся на штибли, верх котрого зроблений місяць, закінчений двома зіздами, — читаємо в «Гуцульщині» Володимира Шухевича. — Від місяця розходять ся з під лілівої цукаї на боки дві лілії; продовженням долішних двох луків хреста є перехресте (два грубі гранчасті залізнi рамена), між яким в'є ся вуж; у середині, в місці, де перехресте сходить ся, перекриває його з обох боків пукля середуща, з під котрої в чотирох вуглах вибігають проміння. Крім сих головних частий украшений хрест по кінцях рамен пуклями з хрестиками» [3, с. 144].

Дещо по-іншому вирішено проблему куполів з хрестами в Канаді. Над чотирма гостроверхими причілками хрестоподібного даху вбудовано «маківки» з хрестами, й таким чином будівля набрала типового вигляду п'ятиверхової гуцульської церкви. Як і на більшості старих гуцульських церков, на канадській хрестині грецькі, чотирираменні. І це не випадково. Святий Володимир Великий на своїх монетах деколи зображений у короні, яка завершена чотирираменним хрестом. Такий самий хрест він тримає у правій руці. На одному з саркофагів, знайдених у руїнах Десятинної церкви, де були поховані святий Володимир і його жінка Анна, накреслені вісім хрестів, всі вони 4-кінцеві.

На основі матеріалів, вміщених у зарубіжних виданнях, маємо уявлення про інтер'єр згаданого храму в канадському парку. Нутро церкви, стіни і стелю оббито кедровими дошками. З кедрового матеріалу за планами великого знавця церковного мистецтва, художника із Саскатуна Теодора Барана, виконано також престіл, тетрапод і проскомидійник, ікони для іконостасу намалював олійними фарбами у візантійському стилі той же художник Теодор Баран. Поблизу церкви було зведено ще й дзвіницю.

Про високу архітектурну і мистецьку цінність гуцульської церкви, що виросла за океаном, свідчить хоч би той факт, що канадська рада дерев'яного промислу присудила архітекторові Ігорю Стецурі першу премію з-поміж 71 надісланих на конкурс спроектованих дерев'яних будівель нежитлового призначення. Після цього талановитий митець одержав десятки нових замовлень на проекти церков.

Далеко від матері-України ці люди. Але вони свято бережуть свою віру, мову, традиції, будують храми, бажають кращої долі своїм рідним і близьким, які живуть над Дніпром, над Дністром, на берегах Черемошу і Пруту.

Досвід храмового будівництва в США, Канаді, Австрії, інших країнах, де сьогодні є великі українські діаспори, є повчальним і для мешканців Прикарпаття. У зарубіжних шанувальників дерев'яної архітектури маємо навчитися берегти надбання матеріальної культури минувшини. Між тим, як відзначають дослідники, необмежені пропозиції будіндустрії, на жаль, у ХХІ столітті зіграли злий жарт із карпатськими дерев'яними храмами, переданими у власність або користування релігійним громадам. Сучасні самодіяльні «зодчі», позбавлені естетичних смаків, а інколи і здорового глузду, на свій розсуд глумляться над безцінними витворами талановитих майстрів минувшини. На зміну оцінкованій блясі, якою ще недавно масово оббивали дерев'яні церкви (часто від землі до хреста на верхів'ї), нині прийшли пластикова вагонка, металочерепиця, гіпсокартон, ламберія тощо. Після такої «реставрації» цінний сакральний об'єкт перетворюється в культову камеру. Чим далі, тим, зрозуміло, складніше зберегти давні храми від руйнівних наслідків природних і людських чинників, хоча, приміром, у Скандинавії змогли музеєфікувати дерев'яні культові споруди ще з ХІІІ століття. Та до них, як відзначають дослідники, нам рівнятися рано — скромніші б завдання виконати [2, с. 13].

Література

1. Перевал. — 2000. — № 2-3.
2. Україна молода. — 2009. — 3 жовтня.
3. Шухевич В. Гуцульщина. Перша і друга частини. Репринтне видання. — Верховина: Журнал «Гуцульщина», 1997. — 352 с.

Рукопис наукової статті надійшов до редакції «Доброго Пастиря» 22.02.2011 р.